

עיטורי ירושלים

מהי חומרה טובה

ישיבת 'עטרת ירושלים'

תשרי חשוון תשע"ח | גיליון 120

4	ליקוטים מדברי מרן הרב זצ"ל בנושא חומרות הרב יחזקאל גרינולד
7	קונטרס תבוא עליו ברכה: מתי ואיך להחמיר הרב שלמה אבינר
27	חומרות חדשות והוצאת לעז על הראשונים הרב רפאל שנוור

ישיבת עטרת ירושלים

הגיא 51, ירושלים העתיקה, ת"ד 1076 ירושלים 91009
טל' 02-6284101, פקס' 02-6261528 | www.ateret.org.il

ליקוטים מדברי מרן הרב זצ"ל

בנושא חומרות

הרב יחזקאל גרינולד

א. אגרות הראיה א עמ' ק - "ודע שבהלכות הציבור לא החמירה תורה כלל לדחוק את רוח העם לחסידות, מפני שאז היתה החסידות הכללית נעשית דרך קבע וחובה, ותכלית התורה היא שתקבע ההערה השכלית בכח אהבה ונדבה".

ב. שו"ת אורח משפט עמ' קכג - "ועיקר הנטיה לחומרות יתירות, במה שיש דרך סלולה ע"פ דרכי התורה להקל אין זה מילתא דחסידותא כלל וכבר גנה ענין זה קדוש ד' הרח"ו (הרב חיים ויטל) ז"ל בהקדמתו לספר 'עץ-חיים', ודייק, שזוהי מדה של המתרחקים מפנימיות התורה רחמנא לצלן מהאי דעתא, וזה לשונו הקדוש: 'וכנגד כת חכמי הפשט, אותם אשר הם מואסים לעסוק בחכמת האמת הנקרא עץ חיים לחיי עולם, ועוסקים בסיפורים הפשטיים בפשוטן בלבד, ואומרים שאין בתורה אלא הפשט בלבד ח"ו, אשר היא נקרא עץ הדעת טוב ורע, עליהם אמרו: חכמים הם להרע ולהטיב לא ידעו, כי בסיבת היותם מואסים בעץ חיים אין הקב"ה עוזר אותם והם שוגים (או שונים) בפרטי עץ הדעת טוב ורע ומהפכים אותו לרע ומטמאים את הטהור ואוסרים את המותר ופוסלים את הכשר" עכ"ל. הרי דייק בשלשה האופנים של 'טהור' 'מותר' 'כשר' והפכם הוא: טמא אסור פסול, שזו היא תקלה מה שנוטים יותר מדאי להחמיר ולאסור. ובאמת דרכן של רבתי הגאונים הצדיקים שזכיתי לשמשם, זכותם יגן עלינו ועל בית ישראל, היה שלא להיות נוטים להחמיר בכל מה שיש מקום להקל, ביחוד בדברים שאין היסוד חזק על זה בדברי רבותינו ז"ל בתלמודים. שדי לנו מה שלא נזוז חס ושלום ממה שהונהגנו על פי מנהגי רבותינו הפוסקים, אבל בפרטים שיש לדון לכאן ולכאן ודאי הנוטה להקל להיות חכם להיטיב הרי זה משובח, ובלבד שיהיו דבריו מיוסדים על פי עומק ההלכה וסברא ישרה".

ג. שו"ת אורח משפט עמ' קכו - "וכבר כתבתי למעלת כבוד תורתם, שאני יודע ברור תכונת בני דורנו, שדוקא ע"י מה שירא, שכל מה שיש להתיר ע"פ עומק הדין מתירין אנחנו, ישכילו לדעת, שמה שאין אנו מתירין הוא מפני אמתת דין תורה, וימצאו רבים הדבקים בתורה שישמעו לקול מורים בעז"ה, מה שאין כן כשיתגלה הדבר, שישנם דברים כאלה, שמצד שורת ההלכה ראויים הם להתיר ורבנים לא חשו על טרחם וצערם של ישראל, והניחו את הדברים באיסורם, יוצא מזה חס ושלום חילול השם גדול מאד, עד שמתרבים המתפרצים לומר על כמה גופי תורה, שאם הרבנים רוצים היו יכולים להתיר, ועל ידי זה יוצא משפט מעוקל".

ד. נפש הראי"ה עמ' יח - רבנו הרב צבי יהודה מתאר את אהבתו הבווערת של מרן הרב לתורה ולישראל, ושמתוך אלה נמשכה גם אהבת כל הבריות. על אף שמרן הרב היה נוהג להיות 'פרוש' מהעולם והנאותיו, הנהגתו זו לא עממה במאומה את רגישותו לזולת. "ולפיכך מנהגי החסידות וההידורים המיוחדים היו מותנים בזה, שלא יפגעו על ידם אחרים באיזה אופן שהוא, והיה מזכיר כמה פעמים את דברי הירושלמי (ברכות ב ט) על כגון דא: 'ובלבד דלא יבזה אחרין' - ועם כל הקביעות והפרסום לחסידא ופרישא היה ברוב ההסתר וההצנע מכסה עליהם".

ה. לשלשה באלול א סימן קיב, עמ' עו - "גם אז באחרונה (בימיו האחרונים של מרן הרב), לא רצה לבטל ממנו את מנהג התקיעה בשופר בימי אלול אחרי תפילת שחרית, אך הסכים לדחותה מפני חשש הכבדה על חולים אחרים הנמצאים בבית, כיסוד דרכו בקודש תמיד בכל הנהגות זהירות והידורים, להיזהר ולהדר בהם קודם כל שלא לגרום על ידם הכבדה לאחרים". ע

ו. מועדי הראיה עמ' 93 - סיפר הרב משה צבי נריה זצ"ל: "סח לי הרב משה-לייב שחור ז"ל: נזדמנתי פעם לבית הרב בין יום כיפור לסוכות, וראיתי כיצד הנגר מטפל בסכך הסוכה, שהיה עשוי קנים צבועים ירוק, הנשענים על מוטות-עץ הנקראים 'לאטעס'. עם גמר השיחה בענין שלשמו באתי אל הרב, הערתי שהנגר מסדר מחדש את הקנים כהלכה, ואילו בלאטעס אינו מטפל לסדרם מחדש, והרי הב"ח (בטור אורח חיים סי' תרכ"ו) מחמיר בזה כשיטת השר מקוצי וכו'. כן, השיב הרב - חומרת הב"ח לא נעלמה ממני, אולם תקרת הסוכה היא גבוהה ביותר (הסוכה היתה חלק מבית-המדרש), וכל אימת שהנגר עולה למעלה לבי מפרפר, לבי חרד, שלא תיקרה תקלה ח"ו, ורק כשאני רואה אותו יורד בשלום, נרגע אני, ולהחמיר על חשבוננו של הנגר, אינני רשאי. ושוב

חזר הרב בעל פה על כל דברי הב"ח הארוכים, המשתרעים על פני אורך כל העמוד, וסיים: הואיל ונפסקה הלכה כדעת בעל העיטור 'דכיון שהסיר הרעפים, העצים הנשארים אין עליהם דין סכך פסול', וכביאורו של המרדכי בשם הר"י: 'דכיון שעושה מעשה בנסרים, חשוב כאילו עשה מעשה גם בלאטיס' (עי' או"ח סי' תרכ"ו סעי' ג' ובמגן אברהם ס"ק ו'), הרי במקום שיש חשש פגיעה בגופו של אדם מישראל, אין מקום לחומרות".

קונטרס תבוא עליו ברכה: מתי ואיך להחמיר

הרב שלמה אבינר

[רשם ומקורות: מרדכי ציון]

א. תנאים להחמיר

כל אחד יכול לבחור על מה להחמיר, אבל אדם צריך לדעת איפה הוא עומד. כל עניין החומרות מובא בספר מסילת ישרים רק בפרק על הפרישות (פרק יד). ההחמרה במצוות מובאת שם רק כחלק אחד מכל המכלול של הפרישות, שמורכבת משלושה חלקים:

א. לפרוש מכל תענוג שאינו הכרחי לחיים.

ב. להחמיר תמיד בכל חומרה אפשרית.

ג. להקדיש כל זמנו לעבודת ד'.

אם כן, אני לא יודע אם אנחנו בדרגת הפרושים שנבוא להחמיר.

וגדולי ישראל השתמשו באותו מקור לרעיון זה:

הסביר הג"ר יעקב קמנצקי, ראש ישיבת תורה ודעת בברוקלין: כל אדם צריך להכיר את המדרגה בו הוא עומד, ולכן אין לו לקבל על עצמו להתנהג בחומרות יתירות שנועדו לאלו העומדים במדרגה גבוהה יותר ממנו (ואפילו אם הוא עושה כן מחמת סיבה חינוכית וכדומה, לא יצליח בזה, כי זהו בכלל שקר, והחניכים ירגישו תיכף שהמחנך הוא שקרן, ובזה יאבד כח השפעתו). והראיה לזה מהגמ' במסכת חולין (קה א) "דאמר מר עוקבא, אנא להאי מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא - כי הוה אכיל בשרא האינדא, לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא, ואילו אנא - בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא - אכילנא" עיי"ש. וקשה, מדוע באמת לא התנהג מר עוקבא גם כן כהנהגת אביו כיוון שזו הייתה הנהגה טובה?

אלא וודאי הבין מר עוקבא דהנהגת חומרא כזו בהלכות בשר בחלב תחייב אותו להתנהג בכמה חומרות בשאר עניני הלכה גם כן, וזאת לא היה בכוחו לעשות (במחיצת רבנו עמ' צ).

וכדומה, פעם נשאל הגרש"ז אוירבך על ידי מי שהיה איטר יד ימין גמור בגיל בר מצוה, ובמשך הזמן התחיל לעשות כל מלאכה ביד ימין מלבד כתיבה, האם להמשיך להניח תפילין על יד ימין (כהכרעת הרמ"א או"ח כזו, שהכתיבה קובעת), או שמא עליו להניח כעת על יד שמאל (כדעת הב"ח והגר"א)? השיב: אנחנו נוהגים כמו הרמ"א, ולכן תמשיך להניח על יד ימין. ונשאל שוב: האם ראוי שיחמיר ויניח תפילין של יד, על יד ימין ואחר כך על יד שמאל, כדי שיצא גם יד חובת שיטת הגר"א, שהרי זהו ספק דאורייתא של הנחת תפילין? ואמר הגרש"ז: בעתיד, אם תתעלה למדרגה גבוהה יותר בעבודת ד', ותשתלם בלימודך, אולי יהיה מקום לכך שתחמיר ותניח תפילין על שתי הידיים. אמנם מי שלא הגיע למידות חסידות עליונות לא ראוי שינהג כך, וכפי שרואים מהגמרא (חולין קה א), שמר עוקבא אמר: "אנא להאי מילתא חלא בר חמרא לגבי אבא, דאילו אבא - כי הוה אכיל בשרא האידנא, לא הוה אכל גבינה עד למחר עד השתא, ואילו אנא - בהא סעודתא הוא דלא אכילנא, לסעודתא אחריתא - אכילנא". הרי מר עוקבא היה יכול בוודאי להחמיר ולא לאכול גבינה עד למחרת כפי שאביו נהג, ואעפ"כ לא החמיר בזאת, מכיוון שהוא ידע שאין הוא שייך לאותן מידות חסידות עליונות שאביו התעלה אליהן (ועלה לא יבול ח"ג עמ' נט-ס). וכשנשאל הגרש"ז אם יש להחמיר לא לטלטל בשבת אפילו במקום שיש בו עירוב, הוא אמר אותו רעיון על מר עוקבא בשם רבי ישראל סלאנטער (שם עמ' קכו).

ונשאל הגר"ש אלישיב: האם מי שימתין בין בשר לגבינה מעת לעת כמו אביו של מר עוקבא כמבואר בגמ' חולין (קה, א) יקרא בעל נפש? והשיב: הביאור בדברי מר עוקבא הוא, הוא אמר, קודם אני צריך לדמות לאבא שלי בדברים אחרים, ואז להחמיר בזה. כשאני דומה לאבא שלי רק בזה, אני נשאר חלא בר חמרא. מי שמחמיר רק בזה שהוא ממתין מעת לעת, אין נפק"מ אם הוא כן ממתין או לא, הוא לא בעל נפש (משנת איש עמ' רכ). וסיפר נכדו ויד ימינו של הגר"ש, הג"ר אריה אלישיב, בהספדו עליו, שהגר"ש הורה לאחד להקל באיזה לולב, שאלו הלה אם הרב גם היה משתמש בלולב זה, השיב לו כל דבר אתה עושה כפי שאני עושה (שם הערה ז)?

ועוד, אחד שאל את הגר"ש אלישיב אם יש ענין לנהוג כמו יקירי ירושלים, ליסוע מירושלים בערב פסח. הגריש"א השיב בבדיחותא, שבגמ' חולין (קה, א) כתוב, שמר עוקבא אמר שכשאבא שלו כאשר היה אוכל בשר, היה ממתין מלאכול גבינה מעת לעת, אבל הוא לא נהג כך, והטעם כי אבא שלו החמיר בעוד דברים, שהוא

לא היה מחמיר בהם. וממילא גם בעניין זה אם אתה עושה כמו יקירי ירושלים בעוד דברים, הייתה כאן שאלה (משנת אי"ש עמ' ה-ח).

ב. על מה להחמיר

אפילו כשמותר להחמיר לא כל חומרא אפשרית אלא הוא צריך להיות חשש לאיזו דעה בגמרא או בפוסקים שנדחית. ואם לא מוזכרת בגמרא, זו אפילו מחלוקת (פת"ש י"ד קטז סק"י. והורה מהרי"ל דיסקין לרבנית להחמיר אפילו אם רק דעה אחת היא בשולחן ערוך להחמיר, וכן דעה או שיטה המובאים בפוסקים. עמוד אש עמ' קפח).

וסיפר הראשון לציין, הרב הראשי לישראל, הג"ר יצחק יוסף: "יש כמה דברים שמרן זצ"ל [אביו הג"ר עובדיה] התיר ביביע אומר כהוראה לרבים, אך לעצמו החמיר, אפשר לאדם להחמיר לעצמו אבל אסור לו לזלזל במי שמתיר. אבל מה שטוב להחמיר זה דווקא אם מחמיר לעצמו בדבר ששנוי במחלוקת, מה שאין כן דברים שלכל הדעות מותר, מי שמחמיר בהם הוא חמור" (ס' במחיצתו עמ' 38).

ומעשה בבחור ישיבה שבא לשאול את הג"ר שמואל הלוי וואזנר איך לעשות קפה בשבת עפ"י כל הדקדוקים ההלכתיים? שאל אותו הג"ר וואזנר: ומה עשית עד היום? נענה הבחור ואמר שהחמיר. הגיב הג"ר וואזנר ואמר לו: אתה לא צריך להחמיר, אתה צריך ללמוד הלכות שבת ואז לדעת מה ואיך להתנהג. הוסיף הג"ר וואזנר ואמר שזה לא נקרא חומרא זה נקרא עם הארצות, חומרא זה נקרא אחד שלומד את ההלכה ויודע אותה ויש לו חשש הלכתי, אבל אחד שלא יודע, שלא יחמיר. שישב וילמד הלכה. ואז הוסיף הג"ר וואזנר משפט ואמר: כמה שיותר תלמד הלכה ותדע כך תצטרך פחות להחמיר!... (ס' ולא שבט הלוי בלבד עמ' ר).

ג. הסתרת חומרות

ראוי לאדם שמחמיר להסתיר זאת כמה שאפשר, ובוודאי לא יתפאר. ומעשה באשה שהגיעה לגיהנום כי הייתה מספרת לחברותיה שהיא צמה (ירושלמי חגיגה ב ד). ובעניין היוהרא העיר הרמח"ל במסילת ישרים (פרק כ) - שכמה חסידים גדולים הניחו מנהגי חסידותם בהיותם בין המון העם משום דמחזי כיוהרא. ובעניין הצניעות בהנהגתו העיר בעל חובות הלבבות בשער יחוד המעשה ש"מה שראוי להסתירו ממעשיו הוא, כל מה שישלם ויגמר מבלי דעת בני אדם בו".

וכתוב בשערי תשובה (סימן קע סק"ו) שאם האורח נוהג איזה פרישות והבעל הבית אינו נוהג בו, אם אין בו סרך איסור טוב לגבר להסתיר מעשיו ולא להחמיר בפני בעל הבית, עיי"ש.

ופעם הגר"ש אבינר היה באיזה אירוע והיה שם מקובל גדול והוא ישב על ידו. הרב רצה לראות איך מקובל אוכל על פי חכמת הקבלה. המקובל אכל רגיל, אבל כשאף אחד לא ראה, והמקובל לא ראה שהרב הסתכל, המקובל משך לאט לאט את הבשר שבצלחת שם בשקית ניילון, הניח בכיסו, הוציא מן הכיס שקית ניילון עם בשר ושם בצלחת.

ובשיעור במוצאי שבת (פרשת בא תשע"ז), אמר הראשון לציון, הג"ר יצחק יוסף: "יש דברים שאם אדם מחמיר בהם, צריך לחוש שזו יוהרה. צריך לא להחמיר בהם". למשל, "הוא בא לבית כנסת, כולם לובשים שחור, הוא עכשיו חזר בתשובה והוא מתחזק. הוא בא לבית כנסת כולו לבן, הפך לבן טהור הוא. כולם, אפילו הרבנים הולכים עם שחור, כך היום מנהג המדינה, מה עכשיו נהיית מקובל? זו יוהרה. הגר"י יוסף הוסיף דוגמא נוספת ואמר כי גם האברכים שמגיעים לכולל ומניחים תפילין בסדרי הלימוד, יש לחוש ליוהרה".

ופעם אחרת, ובשיעורו במוצאי שבת (פרשת ויקרא תשע"ז) בבית הכנסת יזדים, אמר הראשון לציון, הג"ר יצחק יוסף: כתב בספר זכור לאברהם (ריש הלכות פסח), שבפסח אנחנו הספרדים כמו האשכנזים, וצריכים להחמיר בכל מה שהם מחמירים, משום חומרא של חמץ, שאסור אפילו במשהו. הוא בעצמו היה גאון ספרדי, רבי אברהם אלקלעי, לפני כ-130 שנה. והרב כף החיים (תמז ס"ק עו, ועוד) 'ראה את המציאה ונפל עליה', העתיק את דברי הזכור לאברהם להלכה, שאנחנו צריכים להחמיר בפסח בכל דבר כמו האשכנזים. אבל מדברי שאר האחרונים משמע לא כך, ראשית, יש להביא מה שכתב מרן החיד"א בשני מקומות, בהלכות פסח (במחזיק ברכה תסז סק"ה) כתב, שיזוע שהרבה מחמירים בפסח, אבל יעשה זאת בצנעה כמה שאפשר, ולא יספר לאף אחד על חומרותיו. ואם הגיע להוראה, יורה על פי דין דווקא. וכן כתב עוד בהלכות תרומות ומעשרות (בברי יוסף יו"ד שלא סק"כ), שמי שרוצה יחמיר בתוך ביתו, אבל אין להורות ברבים להחמיר. וכן הסביר החקרי לב (ח"מ מהדורא בתרא דף קפ סוף ע"ד) - היה לפני כ-220 שנה - את דברי החיד"א, שתלמיד חכם רשאי להחמיר על עצמו נגד מרן בביתו דווקא, אבל דיין ומורה צדק אינו רשאי להורות נגד דעת מרן. שהרי קבלנו הוראות מרן בכל ההלכות, גם בהלכות פסח, ולכן יש להורות כדעת מרן דווקא, בין להקל בין להחמיר.

ולכן מי שמחמיר בהלכות פסח, לא יפרסם ברבים: אני לא משתמש בכלי זכוית של כל השנה, אני לא אוכל מצה עשירה, אני מחמיר בחזר וניעור, אני מחמיר בנותן טעם לפגם, אני לא נוגע באורז וקטניות, וגרעינים ובוטנים, וכן על זו הדרך, הוא מספר לכולם כמה הוא צדיק ומחמיר, אבל הוא נקרא "מזלזל בכבוד רבותיו", הלא הם מרן השולחן ערוך וכל קדושים שעמו, שהתירו את כל הדברים הללו. כל אחד רשאי להחמיר בביתו ובחומותיו דווקא, ולא בפרסום. וכן העיד רבי אברהם

כלפון בספר לקט הקציר (סימן לב סעיף כז) - מרבני לוב לפני יותר מ-200 שנה כשהיו שם גדולי עולם - שפגש את החיד"א פנים אל פנים בליוורנו בשנת תקס"ד, ושאל אותו כיצד הוא נוהג להורות, והשיב לו מרן החיד"א שהוא נוהג בכל דבר כדעת מרן, מלבד בדברים שהאר"י ז"ל מחמיר, הוא נוהג כדבריו, אבל זה לעצמו בלבד, מה שאין כן לאחרים הוא מורה תמיד כדעת מרן. ולכן גם בהלכות פסח יש להורות לרבים כדעת מרן, ולא כמו שכתב הזכור לאברהם שאנחנו בפסח כמו אשכנזים" (ומובא בעלון 'בית מרן' - גליון 113).

ד. לשקול היטב אם לא מיקל בדבר אחר

יש דוגמאות להפליא על חומרא שמביא לידי קולא.

למשל, יש שכתבו שלמחמירים במצה שרויה, לא רק האכילה אסרו, אלא גם עצם השריה אפילו בלא אכילה אסרו. בשו"ת קנין תורה (ב פז), הג"ר אברהם דוד הורוויץ, חבר בבי"ד העדה החרדית, מביא בשם הפתחא זוטא שהאדמו"ר מוהר"ש מבעלזא היה אוכל בליל הסדר בקערה אחת עם אמו הצדיקת והיא פיררה לעצמה מצה בתוך המרק, ומוהר"ש היה דוחף בכף את חתיכות המצה לצד ואכל את המרק. וס' נטעי גבריאל (ח"ב פל"ז הערה כו) מביא ששמע מהאדמו"ר מקלויזנבורג שהסביר שעשה כן משום מצוות כיבוד אם שדוחה חומרא בעלמא. וע"ע בעניין זה בשו"ת ציץ אליעזר (יב נג) בשם ס' מנחת יוסף שמביא מעשה הנ"ל ומביא סימוכין מכמה פוסקים שגם בשאר חומרות כגון המחמיר לעצמו באכילת בשר שהורה בה חכם, דווקא באכילת הבשר עצמו, מחמירים אבל מקילים לאכול המרק שנתבשל בו (מובא בפסקי תשובות תנח אות ה והערה 19).

ועוד, כתב מרן הרב קוק כמה מוזר הוא שאדם מחמיר חומרא שלא ללמוד מקרא בלילה (ע"פ שו"ע או"ח רלט שעה"צ אות א) אבל מוכן הוא בשביל זה לעבור על ביטול תורה (שו"ת עזרת כהן קלו. עי' שו"ת אורח משפט קיב). וכשנשאל הסטייפלר מדוע אומר הוא תהלים בלילה, והשיב שעכ"פ עדיף על ביטול תורה (אשכנתיה דרבי א קכב).

ופעם אחד מובא בפני הגרש"ז אוירבך, הוא מחמיר גדול בהלכה. בליל הסדר הוא לוקח את השיעורים המירבים של המצה, מרוז וכו', ורצה "לבלוע" הכל בזמן הקצר ביותר... והמביא אותו פחד שהוא ייחנק פעם באמצע הסדר, ולכן לקח אותו להגרש"ז א שניח את דעתו. אמר לו הגרש"ז: "ראינו סדרים אצל גדולי תורה, וכולם אכלו שיעורים סבירים, לא הגזימו. אלא מה? אתה רוצה את כל ההידורים והחומרות - למה לא? זה טוב מאוד! אבל יש בעיה אחת: חוששני שאינך יוצא ידי חובה כלל (!). המהירות בה אתה אוכל, אינה דרך אכילה של בני אדם, והלא אין יוצאין ידי חובה בכך" (שו"ע או"ח תעה ג).

ויש חומרה לא לשתות אפילו מים מחוץ לסוכה (שו"ע או"ח תרלט, ב). הגרש"ז אוירבך סיפר שבצעירותו כאשר הוא הלך לכותל בימי חג הסוכות הוא היה מתאפק ונמנע משתיית מים למרות שהיה צמא, מכיוון שלא רצה לשתות מחוץ לסוכה אפילו מים. אמנם הגרש"ז אמר שהוא הגיע למסקנה שהנהגתו זאת היתה בטעות, מפני ששמחת יו"ט היא מצות עשה מדאורייתא, וחשיבותה גדולה יותר מהדקדוק בחומרה הזאת של המנעות משתיית מים מחוץ לסוכה (ועלה לא יבול ח"א עמ' רכא).

ונפסק ברמ"א (או"ח קמב א) שבקריאת התורה דווקא בטעות שמשנה את הענין מחזירין אותו. אך סיפר הגרי"ד סלוביצי'ק שזקנו הגר"ח מבריסק שאפילו בטעה בטעמים מחזירין אותו, וכ"ש בטעה במבטא התיבות, ואפילו בטעות שאינה משנה את העניין. והגרי"ד הכריע, שאם הבעל קורא יקפיד או יתבלבל לגמרי אם יגידו לו שטעה, אז בוודאי אין להחמיר כדברי הגר"ח. הרי קריאת התורה היא מצוה דרבנן ואיסור הלבנת פני חברו ברבים הוא דאורייתא.

ובשו"ת יחוה דעת (ב יב), כתב הגר"ע יוסף שרווק המחמיר להימנע מלישא כפיו, הרי מבטל מצות עשה שהיא שלוש מצוות עשה, כלומר חומרא לדי קולא.

וחדש בס' ביכורי יעקב (תרוח, א) שבירושלים נוהגת מצוות נטילת לולב בזמן הזה מן התורה כל שבעת הימים כמו במקדש ע"פ דברי הרמב"ם (פירוש על המשניות בסוכה ג, י), שכתב שיירושלים היא בכלל המקדש. יש דוחים את דברי הביכורי יעקב, כגון בעל האור שמח בחידושי לסוכה (עמ' רמב), האדמו"ר מקלויזנבורג בשו"ת דברי יציב (ס' רעג) והגרש"ז אוירבך בשו"ת מנחת שלמה (ב, נ). אמנם יש שחוששים לשיטת הביכורי יעקב. וכתב הג"ר עובדיה יוסף בס' חזון עובדיה (סוכות עמ' שלח): "והנה לפני זמן מה הייתי נוהג במשך שנים רבות להחמיר כדברי הביכורי יעקב, מאחר שלדבריו יש בזה מצוה מן התורה, והייתי טורח להגיע לכותל המערבי, כדי ליטול הלולב ולנענעו סמוך לכותל. ואח"כ כשראיתי דברי להקת האחרונים שלא הסכימו לדבריו, נמנעתי מלעשות כן, מפני שחסתי על ביטול תורה. ואמרתי 'שב ואל תעשה עדיף'".

ופעם בא אל הג"ר שמואל הלוי וואזנר, בעל שו"ת שבט הלוי, אברך מדקדק במצוות שקנה אתרוג מהודר בשלוש מאות דולר ובא לשאול על האתרוג. הג"ר וואזנר הכיר בו שהוא אברך בן תורה אמיתי שאין פרוטה מצויה בכיסו. ושאל אותו האם כבר קנה בגד או תכשיט לכבוד החג לזוגתו? נענה האברך ואמר שאין לו די ממון עבור זאת. אמר לו הג"ר וואזנר: עדיף שאת השלוש מאות דולר תתן לזוגתך כמתנה לחג ואתה תקנה אתרוג בכמה פרוטות (ס' ולא שבט הלוי בלבד עמ' ר).

ואברך אחד שאל את הגראי"ל שטיינמן במה שאומרים על מהרי"ל דיסקין שהיה שומע בראש השנה הרבה תקיעות, אם זה הנהגה ראויה לעשות כך. הגראי"ל השיבו תחילה מבחינת ההלכה אם מותר לתקוע תקיעות שלא לצורך ביו"ט עיין בשו"ע או"ח סימן תקצו, [וכן להביא לביהכ"נ ביו"ט של סוכות הרבה לולבים ואתרוגים יש לחוש משום טלטול שלא לצורך], והחזו"א באמת לא הרבה בתקיעות אחרי התפילה. אח"כ אמר הגראי"ל דברים נוראים: הנה את התקיעות של ר' יהושע לייב כולם רוצים לעשות אבל ללמוד כמותו מי רוצה לעשות, הוא היה יושב ולומד כל הלילה עם נר גדול בהתמדה נוראה. ובאמת זה טכסיס היצר הרע שאומר לאדם לך תשמע תקיעות כל היום העיקר אל תלמד! כי לא אכפת ליצר הרע שישמעו כל היום תקיעות העיקר אצלו שלא ילמדו, וזה עצת היצר לגרור את האדם אחרי חומרות הכל כדי שניח מן לימוד התורה (וכדומה, כתב הגאון רבי אלחנן וסרמן: "וכן שמעתי מפה קדוש רבינו בעל החפץ חיים זצ"ל בזה הלשון לא אכפת לו ליצר הרע שיהודי יתענה ויבכה ויתפלל כל היום ובלבד שלא ילמוד". קובץ מאמרים עקבתא דמשיחא עמ' פח. אעלה בתמר - מתורת בריסק עמ' קסא).

ה. צריך להודות שמותר לפי הדין

כתוב בפרקי אבות (א טו): "שמאי אומר עשה תורתך קבע". פירש רבנו עובדיה מברטנורא: "עשה תורתך קבע, מצאתי כתוב, עשה תורתך קבע, שלא תחמיר לעצמך לתקל לאחרים, או תחמיר לאחרים ותקל לעצמך, אלא תהא תורתך קבע לך כמו לאחרים, וכן הוא אומר בעזרא (ז י) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ד' ולעשות וללמד לבני ישראל, כמו שהכין לבו לעשות כך היה מלמד לבני ישראל". ולכאורה תמוה, הלא כמה וכמה פעמים מצינו בלשון הפוסקים שאמרו: "ובעל נפש יחמיר לעצמו" ו"המחמיר תבוא עליו ברכה"? הג"ר יצחק אהרן גולדברגר, דיין ור"י לחסידי פאפא, נותן כמה תירוצים לדברי הרע"ב. אחד מתירוצים שאסור להחמיר לעולם לעצמו ולהקל לאחרים, שבזה מראה שאין הלכה כן, רק צריך איזה פעם להקל גם לעצמו. וכן נהג גדולי ישראל. אמר אדמו"ר מהרי"ד מבעלז שרב שנותן הכשר על איזה דבר ואינו אוכל פעם אחת מהשגחתו אין לו כ"כ סייעתא דשמיא (מובא בספר דברי מרדכי, פרשת תזריע). וכן מנהגו של הגאון רבי שמואל סלנט - רבה של ירושלים, שכאשר פסק על מאכל מסויים שהוא כשר היה אוכל מהמאכל הזה, להראות שגם הוא סומך על כשרות הדבר. וכן נהג אחריו הג"ר ישראל יצחק רייזמן, ראב"ד ירושלים (תפארת בנין על קצשו"ע עמ' רפ. אדרת שמואל עמ' רי-ריא. ועיין שם עמ' ו שהגר"ש סלנט תמה על הרבנים המתירים לאחרים דברים שיש בהם ספק ומחמירים על עצמם, ומובא שם כמה דוגמות). וכן עשה הג"ר אליעזר דוד גרינוולד, בעל 'שו"ת קרן לדוד' ורב ור"י בסטמאר, שפעם א' הוציא בידו איזה דבר בשבת כדי להראות שהעירוב

שהוא מכשיר הוא כשר וישר ומותר לכתחילה לישא משא בשוקים וברחובות, אע"ג שבדרך כלל לא הוציא. והג"ר משה הלברשטם, בעל 'שו"ת דברי משה' וחרב הבד"צ של העדה החרדית בירושלים, שפעם אחת הוציא האדמו"ר מפאפא בהיותו בירושלים ספר לשוק בשבת, להראות שכוחו של הבית דין של העדה החרדית שנותן הכשר לעירוב, הוא יפה (פירוש על פרקי אבות 'אז יאמר' עמ' עג, עז, קיד).

ובשו"ת משנה הלכות (מהדורא תנינא א שיא), נשאל הג"ר מנשה קליין, האדמו"ר מאונגוואר: האם מי שאינו מוציא מרשות לרשות במקום שיש עירוב בשבת מפני חשש שירא לנפשו שבאם יהיה בשבת הבאה במקום שאין עירוב ויטעה ג"כ להוציא, אי זה נקרא אינו מודה בעירוב? והשיב: הנה ידוע דעת הגה"ק בעל בני יששכר והגה"ק בעל מנחת אלעזר בנימוקי או"ח שלו שמי שאינו רוצה לטלטל במקום שיש עירוב חיישינן שמא מינות נזרקה בו (עיין קונטרס אום אני חומה נתיבו). ומ"מ אם עושה כן לשם טעם וחשש נראה שלא נקרא אינו מודה בעירוב, ומהיות טוב יש לו מידי פעם לפעם עכ"פ להוציא בעירוב, ואולי אפילו לצאת ידי חששו יקח לו בן אדם להזכירו, וכל זה שלא יהא נכלל ח"ו באינו מודה וגם חששו יתקיים כיון שבכל עת לא יוציא יזכיר.

ובעל משנה הלכות מוסיף ששמע שהגאון בעל קרן לדוד זצלה"ה גאבד"ק סאטמאר כשתיקן עירוב בעירו, והיה שם מתנגדים, ובאו אליו ליל שבת לאחר התפילה לומר שבתא טבא, ואחד מהחולקים לקח המטפחת אף וכרכו סביב צוארו ואמר להרב כדי לצער, נא רבי איני יודע כמה העירוב מועיל "יא עירוב נישט עירוב", ונתן המטפחת על צוארו ואמר גוט שבת. וכן עשה כמה שבועות. ופעם בא לומר שבתא טבא, אמר לו הגאון ז"ל ר' פלוני יש לי שאלה, בגמ' אמרו מי שאינו מודה בעירוב הרי זה ח"ו מין וכו' (עירובין לא ב), ולכאורה חשבתי מי זה אינו מודה בעירוב המחלל שבת הרי זה אינו מודה בשבת בכלל, וגם בכל התורה כולה ולא רק בעירוב, וחשבתי שזה נאמרה על אדם כמותו שבא שומר התורה והמצות ומתחסד ובא ליל שבת ואומר גוט שבת ואומר יא עירוב נישט עירוב וכורך המטפחת על צוארו, זה הוא אינו מודה בעירוב, והרי הוא בכלל המינים והאפיקורסים וכו', ומאז הפסיק האי גברא לצערו וקיבל דבריו.

וסיפר הג"ר יצחק טוביה ווייס, גאב"ד של העדה החרדית בירושלים: בעיר אנטווערפן ישנו עירוב כשר למהדרין, אבל עם כל זה כל חברי הבית דין לא טלטלו בשבת מפני חומרא, אולם כדי שלא יחשבו הקהל שהעירוב אינו טוב, היה נוהג הג"ר חיים קרייזווירטה (האב"ד דשם) שכל שבת הגדול ושבת שובה, כשיצא מביתו לילך ולדרוש בבית הכנסת, היה נותן בפני קהל ועדה את המשקפיים והשעון שלו לראש הקהל רבי שלמה קלאגסבאלד כדי שיטלטל אותם עבורו, וכשהגיע לבית הכנסת היה מחזירם להג"ר קרייזווירטה בפני כל הקהל, וכל הקהל, וכל זה

עשה בכדי להראות שמה שאינו מטלטל אין זה מפני שהעירוב אינו טוב, שהרי נותן לאחר לטלטל עבורו, אלא שחומרא בעלמא קיבל עליו שלא לטלטל אפילו במקום שיש בו עירוב (ספר רבינו הגדול אמרו עמ' ערה-רעו).

וכתב בשו"ת תשובות והנהגות (א, שט): "ושמעתי מפי אחד האדמו"רים זצ"ל שמקפיד לאכול [לאחרי הפסח] חמץ הנמכר, וטעמו דכמו שאוכלים בשמיני [אחרון של פסח בגלות] שרויה ומצות פשוטות כדי להוכיח שאינם חמץ, שאם לא כן גם בשמיני היו נזהרין, ע"כ שעיקרו רק חומרא בעלמא, כך בחמץ הנמכר אוכל הוא כדי להוכיח שאפילו חוששין על המכירה בפסח, אבל לא עד כדי כך לומר שהמכירה לא חלה ודינו כחמץ שעבר עליו הפסח, ובית ישראל המוכרים עברו ח"ו באיסור חמץ שעבר עליו הפסח, ועלינו להדגיש שזהו רק חומרא שלא לסמוך על המכירה, ולא שנאמר שמדינא אינו מועיל עד שאפילו לאחר הפסח אוסרים".

ו. בלי ביזוי הזולת

בוודאי שאדם שרוצה להחמיר, צריך להיזהר שלא להיכשל במה שכתוב בוודיו של הרב נסים גאון: "על מה שהחמרת הקלנו, על מה שהקלת החמננו". על דברים כמו אוכל מחמירים - ועל לשון הרע מקלים.

התוספות בעבודה זרה (לו, א) מביא מהירושלמי שאחד התנאים של מי שמחמיר הוא שלא יבזה אחרים שאינם מחמירים, וק"ו תלמיד חכם. הירושלמי מספר שם על רב שבא מבבל לארץ ישראל והיה מחמיר על סוג אחד של חלב. הרבנים בארץ אכלו אך הוא הודיע שלא יאכל. אמרו לו: או שתאכל מיד או שאנחנו נכריז עליך כזקן ממרא. כמובן, הכוונה שם "בזקן ממרא" הייתה רק כביטוי, לא זקן ממרא של ממש - כי לא היה אז סנהדרין, אבל כשהוא החמיר הוא ביזה את הרבנים במקום שלהם.

וכן מבואר במשנה ברכות, (א, ג). שם מובאת מחלוקת באיזה אופן צריך לקרוא קריאת שמע. בית הלל אומרים, אדם יכול לקרוא אין שהוא רוצה: אפשר בישיבה, אפשר בעמידה, אפשר בשכיבה על הצד. אבל בית שמאי אומרים שחייב לקרוא קריאת שמע של ערבית דווקא בשכיבה כמו שכתוב: "ובשכבך". ואילו בית הלל אומרים מסבירים ש"ובשכבך", אין הכוונה לדרך האמירה אלא הכוונה לזמן האמירה - שצריך להגיד בזמן שאנשים שוכבים לישון. מספרת המשנה שרבי טרפון סיפר לחכמים שהחמיר כבית שמאי וקרא בשכיבה, ובאו ליסטים וכמעט הרגו אותו. אמרו לו חכמים: אילו הרגו אותך היה מגיע לך, מפני שעברת על דברי בית הלל. אך קשה, הרי הוא לא עבר על דברי בית הלל. לבית הלל לא איכפת אין קוראים - אפשר בישיבה, אפשר בעמידה, ואפשר בשכיבה על הצד. אם כן,

בזה שהחמיר כבית שמאי וקרא בשכיבה, איך עבר על דברי בית הלל? אלא, אומר ספר מסילת ישרים (פרק כ - פרק משקל החסידות), היות והייתה מחלוקת גדולה בין בית הלל ובית שמאי, ובסוף הוכרעה הלכה כבית הלל, אם פתאום קם אדם גדול ונוהג הלכה למעשה ברבים כבית שמאי, זה פוגע בסמכות של בית הלל. אנשים ישובו לפקפק בפסיקה שנקבעה כבית הלל. הנזק שהוא גורם על ידי ההחמרה בדבר הזה יותר גדול מאשר הערך של לקרוא את קריאת שמע לשיטת בית שמאי.

והגר"מ משאש, הרב הראשי לחיפה, היה אומר דרך הלצה עה"פ "ויצברו אותם חומרים חומרים ותבאש הארץ" (שמות ח יא) - כאשר צוברים הרבה חומרות ממאייסים את העולם הזה שהוא הארץ (שו"ת ויכתוב מרדכי לרב מרדכי אלמקייס במכתבו מהרב אליהו אברז'ל עמ' ה. ואגב, ידוע הגר"י משאש מיקל הרבה בתשובותיו שו"ת מים חיים, ואמר הג"ר מאיר מאזוז: וסימניך מ'וטב ש'יהיו א'נשים ש'וגגין ר"ת משאש. או מ'וטב ש'יהיו א'ך ש'וגגים. אסף המזכיר עמ' רפח).

ז. אסור להחמיר על חשבון הזולת

אמנם כתוב בגמרא (שבת סב ב) ובשולחן ערוך (או"ח קנח י) שיש הידור ליטול ידיים עם שפע מים, הגאון רבי ישראל סלנטר היה מקל בזה, כדי שלא להטריח על המשרתת שמביאה את המים, באמרו שאיננו רוצה להיות מהדר במצוות על גבי כתפיו של הזולת (נפש הרב עמ' קפ בשם הגר"ד סולוביץ'ק).

ופעם אמר הגאון מטשעבין בשם הג"ר דוד בהר"ן שהיה מקל בפרטים מסויימים בהלכות פסח, ופעם לאחד ששאל אותו על כך, אם הייתי יודע שאת החומרא הזאת תטיל על עצמך ניחא, אבל היות ואתה הולך להטיל את החומרא הזאת על אשתך אני סבור שיש להקל (שר התורה עמ' 281).

ובספר אורו של עולם (עמ' 310), מסופר על הגרש"ז אוירבך: שפעם, ביום שבת, פגש הרב אברך ממכריו, שצעד עם הוריו לבית הכנסת בו עמד להכניס בברית את בנו. האב המאושר ניגש להתברך מפי הרב - אך זה עמד כשעיניו משתוממות לנוכח המראה: "מה...מה זה?! החווה מבטו לעבר הסלים הטעונים שביד הסב והסבתא. "אה... אני מחמיר שלא לטלטל בשבת, ולכן הם מביאים את מה שדרוש לברית". את פניו הנדהמות והחיוורות של הרב ודאי לא ישכח אותו אברך לעולם.

כשאברך שאל את הג"ר אברהם שפירא: האם יש להחמיר לקנות מאוצר בית-דין בשנת השמיטה מעל היתר מכירה, השיב: תשאל את אשתך, כי היא סוחבת את הסלים. כלומר, החנות יותר רחוקה וזו חומרא על חשבונה.

וגם אין מחמירים על תינוקות. לכן עדיף מזון תינוקות יותר בריא מאשר מזון בלי אבקת חלב עכו"ם (עיין שו"ת שאילת שלמה א שיד).

וסיפר הראשון לציון, הרב הראשי לישראל, הג"ר יצחק יוסף: "יאבי מרן זצ"ל [אביו הג"ר עובדיה] מעולם לא טלטל ברשות הרבים, ובקטנותו היינו נושאים לו את הספר או את המפתח, וכשגדלנו, הנכדים לקחו לו. וגם כשכתב ביבע אומר (חלק ד) צדדים להקל, זה היה רק בתור 'סמך' למקילים, אבל מעיקר הדין ראוי להחמיר, ומי שקשה לו יטלטל בשינוי, יניח את המפתח בחגורה, או בכובע, או בנעליים, וכדו'. ואז כשמטלטל בשינוי איסורו רק מדרבנן, ובדרבנן ניתן לסמוך על המקילים. קורה שאדם הולך עם אשתו, והיא עולה עם העגלה ברחוב יחזקאל בירושלים, עליה קשה מאוד, ואשתו בהריון, עזוב תעזוב עמו, 'בעליו עמו', אבל הוא מחמיר ולא עוזר לה, זה לא מחמיר, זה חמור" (ס' במחיצתו עמ' 90).

וכתב הרב אביב צוברי, ר"מ בישיבת עטרת ירושלים: בש"ע (או"ח תרכה ה) מעיר הרמ"א בסוף דבריו: "והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי יום כפור בעשיית הסוכה כדי לצאת ממצוה אל מצוה (מה"ל)". המדקדקים ביותר יראו דברי המשנה ברורה ס"ק יט שמלמדנו את דברי הרמ"א באומרו: מתחילים - ביום המחרת יעשה כולה כמו שכתוב בסימן תרכ"ה. שם העיר הרמ"א: "מצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כפור דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה (מה"ל)". מה פירושה של ההתנהלות ההלכתית הזו, מדוע רק מתחיל במוצאי יוה"כ"פ ומדוע לא יסיים? נראה שאין פה התחשבות בבונה הסוכה לבדו ובעייפותו לאחר הצום, אלא דווקא בשכנים או בילדי השכנים. הרי לרוב כאשר מסיימים הצמים את סעודתם שלאחר הצום השעה כבר מאוחרת, ואז על המדקדקים להעדיף את הזהירות במצות "ואהבת לרעך כמוך" - והתחלתם במצות הסוכה מומלץ שתסתיים בדברים שלא גורמים לרעש בשעה כה מאוחרת, ואת דפיקות הפטיש והקדיחות למיניהן יעשו למחרת כדברי הרמ"א בסימן תרכ"ה (עיטורי ירושלים - גליון 62 עמ' 23).

ח. שינויים בין בעל לאשתו

יש לבני הזוג לנהוג מנהג אחיד בין לקולא בין לחומרא כמנהג הבעל, כדין מי שמעתיק דירתו למקום חדש, משום שלום בית (שו"ע או"ח תסח מ"ב יט). ואשה אינה צריכה התרת נדרים ולא נשמע בדורות הקדמונים שעשו. כמובן יכולה להחמיר כבבית אביה, בתנאי שאין זה מפר שלום בית. עיין פס"ת שם יא (שו"ת אגרות משה או"ח א קנח. שו"ת מנחת יצחק ד פג. שו"ת יביע אומר ה או"ח לז). וראיתי בשו"ת משיב נבונים לרב נחמן יחיאל מיכל שטיינמעטץ, דומ"ץ דק"ק תולדות יעקב יוסף דחסידי סקווירא בבורו פארק (ב, עז) שמותר לאשה להחמיר בדבר שאינו נוגע לבעלה.

ומעשה שהיה אצל החזו"א באשכנזיה שנישה לספרדי לענין אכילת קטניות, ובאחת שבביתה החמירו בשרויה שנישאה למקילים בשרויה והורה החזו"א שמותר לה לאכול קטניות ולה לאכול שרויה אבל א"א לכופם על כך (אורחות רבנו ח"ב עמ' פז. שו"ת תשובות והנהגות ב, רלא. ומובא בפסקי תשובות תסח הערה 50).

ומסופר במגד מגדות עולם (ח"א עמ' פד-פה): "הייתי נוכח כאשר נשאל הגרש"ז [אייברך] זצ"ל על מי שנוהג בחומרא מסויימת אשר עיקר מנהג העולם הוא להקל, אבל מאידך הוא רוצה להקל לאשתו שלא תנהג כמותו, האם יש טעם לחלק בינו לבין אשתו שהוא יחמיר כרצונו, אבל אשתו תסמוך על מנהג העולם?

והשיבו הגרש"ז זצ"ל: שאין מקום לחלק בדיני התורה בין איש אישה, ואם לעצמו הוא מחמיר למה יקל לאשתו, אטו היא פטורה מן המצוות. אלא שבאמת לדעתו העניין של חומרא אינו נוהג בכל אדם, דהנה לכאורה אין יכול אדם לנהוג חומרות לעצמו הרי הוא חייב לעשות כמנהג הציבור וכפי עיקר ההלכה בשו"ע, ואם הוא מחמיר הרי הוא מוציא לעז על הציבור? אלא הפשט בחומרא הוא דכיון שאחד למד את הסוגיא עם כל הפוסקים הראשונים והאחרונים ויצא לו אחרת ממנהג העולם - הרי הוא חייב להחמיר מכיוון שלאחר העיון נראה לו שיש להחמיר אף שהוא נגד מנהג העולם. ואם כן, המשיך הגרש"ז והשיב: בשלמא האברך המחמיר מסתמא (!!!) למד את כל הסוגיא עם כל הראשונים, ונראה לו מהסוגיא להחמיר שפיר יש בידו להחמיר, אבל אשתו שלא למדה את הסוגיא אין לה סיבה להחמיר נגד מנהג העולם ועיקר ההלכה".

ט. חומרה בכשרות ומשפחה

כשאוכלים אצל משפחה יש להשתמש בהיתר המירבי וקל וחומר אין מחמירים בדבר שגורם איבה. כדברי המבי"ט (ב רכו) שלא להחמיר בהפרשת תרומות ומעשרות מיבול גוי: "הסכמנו בחרם שלא יוציאו במעשרות כי אם כדכתב הרמב"ם ז"ל, שהיה נמשך דבר מחלוקת בין אדם לחברו כשהיו מזדמנים בסעודת מצוה לבין איש לאשתו בהיותם זהירים וזריזים ובלתי בקיאים בהוצאת המעשרות, וכוונת החרם שלא לחדש שום דבר לחומרא". וכדברי שו"ת שבות יעקב (ב נח) לגבי בשר שבא ממדינה אחרת: "אנו מקילים בדברים רבים הדומין לאלו לסלק ממנו איבה ושנאה וראוי לכל ישראל להיות כאיש אחד בענין אכילה ושתייה ולא להבדיל כהבדל ישראל מהם כי אין לעשותם אגודות".

לכן יש לכבד את ההורים עד הגבול האחרון של היתרים בהלכה בשעת הדחק. וכן הורה הגראמ"מ שך לבני ישיבות שאין דעת הוריהם נוחה ממנהגיהם ודקדקי ההלכה שלהם ומתווכחים איתם על הנהגותיהם, ובאים לידי ריב ומדון, שבכל דבר שכתבו הפוסקים שבמקום הפסד מרובה יש להקל, אזי ג"כ כאן יש להקל,

מפני ש"ריב עם ההורים נחשב להפסד מרובה" (קונטרס "הלכה כרבי אלעזר" מהרב שמואל ברך גנוט עמ' 36).

ובשנים שלאחר מלחמת העולם השנייה, עוד לא היה נפוץ באמריקה אכילת בשר 'גלאט', ורוב חרדים אכלו בשר שנשחט ע"י שוחטים מובהקים ויראי שמים, אבל לא היה "גלאט". אחת מהקהילות הראשונות שהתחילו לדקדק על אכילת בשר "גלאט", היתה קהילת "עדת יראים" דוועין שהיתה תחת הנהלת הג"ר יונתן שטייף ז"ל (מח"ס שו"ת מהר"י שטייף). כאשר תלמיד אחד מתלמידי הג"ר יעקב קמנצקי - ראש ישיבת תורה ודעת בברוקלין - התארס עם בחורה שהוריה היו שייכים לקהילת "עדת יראים" נשאל הג"ר קמנצקי מה תעשה הכלה כאשר יזדמן לה לאכול אצל חמיה וחמותה? כאשר שמע הג"ר קמנצקי את השאלה, הזדרז להזמין את הכלה למשרדו בבניין המתיבתא לסדר תיכף ומיד "התרת נדרים", ולהתיר לה לאכול בשר רגיל, שאינו "גלאט". הוא הסביר את הענין כך: כשחז"ל בקשו עצה להפריד בין ישראל לעמים, הם תקנו הלכות בנוגע לענייני אכילה, כי הם הבינו שאכילה משותפת מקרבת את הלבבות, ולכן אסרו פת עכו"ם ובישול עכו"ם וסתם יינם וכו'. אבל בנוגע לחתן וכלה ובניית בית בישראל צריכים לעשות ההיפך. מאוד רצוי, וזה יוסיף לשלום בית שלכם, אם תוכלו לאכול את סעודותיכם ביחד (מחיצת רבנו עמ' קנח-קנט).

י. חומרה יותר מרבו

יש אומרים שאסור להחמיר בפני רבו ע"פ הגמ' חולין (קלג, א) שרב ספרא לא אכל מתנות כהונה שעדיין לא באו ליד כהן ורבא אכל, וחלם ר' ספרא חלום ואמר דילמא היא משום דעברי אשמעתיה דמר, ופירש"י שלא סמך אשמועתו של רבו דפסק דמותר.

וכתוב בגמ' בבא קמא (פא ב) שהתנה יהושע בן נון בביאתו לארץ שבימי הגשמים ששמו יתדות בכבישים כדי לשמור על צורתם והיה קשה ללכת שם, מותר ללכת בצד הכביש בשדה פרטי כדי להתעלם מהיתדות. פעם הלכו רבי ורבי חייא בצדי הכביש וראו אחד שהחמיר ללכת בכביש עצמו. ופירש"י: "שהוא מראה לנו שהוא ירא שמים מאד ואינו חושש לתנאי שהתנה יהושע ומחזי כיוהרא". ר' חייא אמר: אולי זה תלמידי רבי יהודה בן קנוסא וכל מעשיו לשם שמיים. כשהגיעו אליו, אמר ר' חייא לרבי יהודה בן קנוסא: אם זה לא היה אתה, הייתי מנדה אותך.

ואחד סיפר על הש"ז אוירבך: "הגעתי לביקור חג בביתו של הרב (הגרשז"א) בחול המועד פסח. הרב הציע לי לשתות כוס תה. נערות היתה בי, ואמרתי לו: אצלנו בבית נוהגים שלא לאכול ולשתות אצל אחרים בפסח. אמר לי הרב: טוב, אז

שלום. אמרתי לו: שלום? אמר לי: כן, אז לך. אם אתה לא שותה אצלי - מדוע אתה בא ללמוד ממני? קיבלתי את המוסר והתוכחה של הרב, ונשארתי אצלו ושתיתי את כוס התה שהגיש לי" (עליהו לא יבול ח"ג עמ' קלב).

ופעם בפסח ביקר תלמיד בביתו של הגרש"ז אוריבך וכשכיבדו הרב בכוס יין מיהר לסדר התלמיד ואמר שמנהג בית אביו שלא לאכול בבית אחרים בפסח, והעיר הג"ר אוריבך באמרו, הרי אליבא דאמת גם בביתכם אינכם מכינים יין בעצמכם אלא קונים יין בחנות כמוני, וא"כ אף אם בבית אבא נהגו לדקדק על עצמם גם כגון דא, על האדם לכלכל צעדיו בתבונה ובדרך ארץ ולא לדחות הכיבוד בצורה כזו, ובפרט תלמיד לפני רבו לא יעלה על הדעת שינהג כך (הליכות שלמה - פסח עמ' 90 הערה 115).

ופעם סיפר לי חותני ז"ל, שהוא ביקר אצל הרב דסלר, בפסח. נתן לו הרב דסלר תפוז, וחותני אכל את התפוז. אמר לו הרב דסלר: אתה הראשון שאני מכבד אותו בתפוז שהסכים לאכול (חששו שהדיו בחותמת מכיל חמץ).

לכן אסור להחמיר יותר מרבו בפניו. ויש מחלוקת אם אפשר להחמיר לא בפני רבו. כתוב בגמרא סוכה (לד ב) שרב אחא בריה דרבא הוי מהדר לקחת הדס שיש בו תרי וחד, הואיל ונפק מפומיה דרב כהנא, דכיון דרבו היה מקיל היה רוצה לעשות כהוראת רבו דייקא אף לקולא. יתכן שרב אחא בריה דרבא נהג כן כדי לא להחמיר יותר מרבו או אפשר שסתם נהג כמו הוראת רבו. פעם בעל שו"ת כוכב מיעקב - הג"ר יעקב ווינדנפלד - את האדמו"ר מהוסיאטין: מדוע אינו נוהג לשאוב מים קודם הפסח לחג הפסח? ואמר לו שלמד זאת ממה שאמר בעל דגל מחנה אפרים שכיון שהבעש"ט הקיל, גם הוא אינו מחמיר, ושאלו: ומה פסידא הוא להחמיר, וכי לא טוב לנהוג עוד חומרא בפסח? והשיב לו שלא, וראיה מגמרא ביצה לו ב שאב"י נענש משום שהחמיר יותר מרבו רבה. אמנם בתולדות ערוגת הבושם - הג"ר משה גרינולד - מובא שהחמיר בימים החמים ללמוד עם הכובע בראשו, ועוררו אותו למה מצטער ללמוד כך, הלא רבו בעל כת"ס למד בלא לבישת הכובע, והשיב: וכי אסור להחמיר יותר מרבו?! (ועיין ברמ"א יו"ד רמב"ג. ש"ך שם סק"ג. מג"א סג סק"ג. פירוש על פרקי אבות 'אז יאמרו' להג"ר יצחק אהרן גולדברג, דיין ור"י לחסידי פאפא, עמ' עד).

יא. חומרה לפני גדול בתורה

בשעת מלחמת העולם השנייה ברח הרב מסריסק, הגרי"ז סולוביצ'יק, לוויילנא יחד עם מקצת ממשפחתו, וקודם הפסח ראו שמה היאך שהיה שינוי בחתיכות הסוכר ממה שראו בבריסק, שבוויילנא כששיברו את החתיכות לשתיים, היו ניצוצות קטקטונים ניתזים מהסוכר, ובבריסק לא ראו דבר כזה, וחשש הגרי"ז שמא עירבו איזה תערובת

של שמן קטניות אל תוך הסוכר, והחליט עם בניו שיבשלו סכום מסויים של סוכר עם כ"כ מים באופן שבוודאי יהיה ששים נגד הקטניות, ושרק ישתמשו בסוכר הזה כל ימי הפסח, וכשביקר אצל הגאון ר' חיים עוזר גרודזינסקי, כיבדו הלה בכוס תה, ועל השולחן הייתה קערה קטנה עם חתיכות סוכר, והגיש הגר"ע את הקערה אצל הגרי"ז - על מנת שייקח מעט סוכר עם התה שלו, והיה הגרי"ז מתבייש להחמיר בפני הגאון ר' חיים עוזר לסרב מליקח את הסוכר, ושתה התה עם הסוכר. אכן אח"כ, כשיצא מביתו של הרב, בדרכו לחזור לבית מלונו, היה מדקדק בכל מאי דאפשר להפליט מפיו את כל הסוכר ע"י שהיה רוקק מפיו אל תוך הממחטה שלו (נפש הרב קעה-קעט). ופעם אחרת ביקר הגרי"ז אצל הג"ר איסר זלמן מלצר וכבדוהו בכוס תה עם סוכר, הוא שתה את אשר הוגש בפניו. מלוי נדהמו שהרי בביתו לא הסכים שישתמשו בסוכר אשר נמכר באותם ימים בארץ ישראל משום מספיקות. אמר הגרי"ז: "הסיבה שאיני משתמש בסוכר הינה מפני ספק של ספיקא דרבנן ואני מחמיר על עצמי, ואילו כבוד תלמידי חכמים הרי זה מדאורייתא ממש (הליכות חיים 12).

הדבר אברהם [הרה"ג רבי אברהם דב בער שפירא מקאוונא] השתתף באספה של "אגודת ישראל", וכיוון שלרבנו היה חשק גדול לפוגשו, הוא בא למלון שבו שהה. הם שוחחו ארוכות, אך כאשר הגיעה שעת ארוחת צהריים, פרש רבנו הצידה לאכול לחם ודבש כאשר נהג בנסיעות כדי להימנע מבעיות כשרות, כיוון שכל תוספת חומר לדבש פוגמת את טעמו וניכרת.

הדבר אברהם הזמינו כמה פעמים להצטרף לאחרים, אך הוא סירב, ואז הבין ה'דבר אברהם': "מן הסתם יש לכבודו עניינים מיוחדים באכילה". אז רבנו התיישב ואמר: "לאו אדעתא דגברא רבה" (עיין כתובות סג א: "אדעתא דגברא רבה מי נדרת"). ואז קבע לעצמו שלושה כללים: א. כל הנהגותיו המיוחדות בענייני אכילה תבטלנה בנוכחות גברא רבה שיאמר לו לעשות זאת. ב. וכן כאשר יתארח אצל אנשים אחרים. ג. ואפילו כאשר אנשים יתארחו אצלו (אלבום רבנו עמ' 54).

יב. אורח שמחמיר

המתארח אצל אנשים ומגישים מזון שהוא מחמיר לא לאכול, יש לאכול אם יהיה בזה פגיעה, הרי כל ההכשרים כשרים כל זמן שלא יצא עליהם ערעור (פסקי תשובה קע אות ח).

השלחן ערוך דן בעניין אכילת פת פלטר. יש שאוכלים פת פלטר ויש שמקפידים לא לאכול פת פלטר אלא פת ישראל. כתב בשלחן ערוך (או"ח קסה, ה), מי שאינו נזהר מפת פלטר, שהיסב אצל בעל הבית הנזהר מפת פלטר, ועל השולחן פת ישראל ופת פלטר ופת הפלטר יותר טעים, יבצע בעל הבית מן היפה ומותר בכל

אותה סעודה בפת פלטר לכבוד האורח. כלומר, יותר בעל הבית על החומרה למען הרגשה טובה של האורח. ומכאן נלמד קל וחומר שהאורח לא יאנוס את החומרות שלו על בעל הבית.

ובפירושו על פרקי אבות 'אז יאמרו' (עמ' עה-עו), מביא הג"ר יצחק אהרן גולדברגר, דיין ור"י לחסידי פאפא: כתב בילקוט מעם לועז (פ' תרומה, עה"פ ונתת אל הארון את העדות): "עוד רמז יש בדבר, שאדם צריך לנהוג יפה בינו לבין עצמו כלפי הקב"ה, ואל יתגאה לפני הבריות ואל יראה חסידותו בשעה שהוא נמצא בין הבריות, שאפי' אם הוא נוהג בחומרות הרי הוא בעלים על עצמו בשעה שהוא שרוי בתוך ביתו, אבל אם מוכרח לילך אצל חבירו צריך לאכול מה שנותנים לו, אם הוא דבר שמן הדין מותר, ואין ראוי לנהוג בחומרות כלפי הבריות. וע"ז הזהיר דוד המע"ה: אתה לך בתם לבבי בקרב ביתי, דשם רשאי לנהוג בחומרות ככל אשר רוצה. וז"כ הכתוב 'וצפית אותו זהב, מבית, אבל מבחוץ תצפנו, דכשאתה מחוץ לביתך תצפין חסידותך ואל תראה אותה לפני הבריות, שאם אתה עושה כן הרי זה גאוונה, וגם אתה פוגם בכבודם של שאר האנשים שאוכלים את זה שאין אתה אוכל וכו'", עכ"ל. ועיין בשערי תשובה (או"ח קע סק"ו) שכתב כן. וכ"כ בספר מעשה רב מהגר"ח מוואלז'ין (אות א) ששאל את רבינו הגר"א אודות חשש אכילת בשר כשהוא בדרך או כשמתארח אצל בעה"ב, והשיב שאין לחקור על זה דהוי כנאבדה הריאה, רק בוודאי סירכא יש להחמיר. וכ"כ בספר זכור לאברהם עובדות מגדולי ישראל שבביתם היו נזהרים מלהחזיר חמין לתנור בשבת ולאכלו, ובבית אחרים לא החמירו ואכלו. ובדעת תורה (יו"ד סי' קפח) כתב דאם הדיעה הזו הובאה בשו"ע מותר להחמיר לאחרים, אך אם לא הובאה בשו"ע אף שהובאה בספרי גדולי האחרונים, אין צריך להחמיר. וכן הובא בשם אדמו"ר מהרי"ד מבעלזא שאמר וכן התנהג בעצמו שכשהיה סועד בעיר אחרת לא החמיר בחומרות שהתנהג בביתו, וסמך על ההכשר של הרב דמתא ולא לקח עמו את השוחט שלו.

ועוד כתב הג"ר יצחק אהרן גולדברגר: "וכן אמר לי כ"ק אדמו"ר זצ"ל מפאפא בשעה שהוציא הפסק דיש לבדוק הדקין בבני מעיים של העופות (עיין שו"ת ויען יוסף דיח), ושאלתי מה אעשה כשאני הולך לחותני ז"ל ושם עדיין לא החמירו בזה, והשיב לי ששם אין אני צריך להחמיר בזה", עכ"ל.

פעם אחת ביקר האדמו"ר הג"ר משה טייטלבוים מסטמאר ה'ברך משה' בחול המועד פסח אצל ידידו וריעו הרהגה"צ רבי עזריאל יהודה לעבאוויטש אב"ד עדת יראים וויען ובעל עזר מיהודה, והוא כיבד את ה'ברך משה' בענבים, כי לא ידע ממנהגו שאינו אוכל ענבים בפסח (לא אכל פירות וירקות עם קליפתם בפסח, ולכן לא אכלו פירות וירקות שלא היו יכולים לקולפם כגון ענבים, עגבניות וכדומה), והכירו המסובים בה'ברך משה' שהוא נבון בדעתו כדת מה לעשות, כי מצד אחד יש לו מנהג

אבותיו, ומצד שני לא רצה לפגוע בכבודו, ולמעשה יצא ה'ברך משה' מגדרו ובירך על הענבים והוציא חלק מן הענב מבפנים, וטעם ממנו (ודבר זה מפורש בשערי תשובה [סימן קע סק"ו] שאם האורח נוהג איזה פרישות והבעל הבית אינו נוהג בו, אם אין בו סרך איסור טוב לגבר להסתיר מעשיו ולא להחמיר בפני בעל הבית, עיי"ש. וה'ברך משה' היה אומר שכל החומרות צריך לקיים לעצמו ולא לגרום מזה עגמת נפש לאחרים. קונטרס בצל תומר הנדפס בסוף הגדה של פסח ברך משה עמ' שמב הערה טו. עמ' שלד הערה ג).

וכן נהגו הגרי"ח זוננפלד והגרש"ז אוירבך לאכול בשמחה מה שמחמירים בו בביתם, כמו שכתוב בתהלים קא ב: "אתהלך בתם לבבי בקרב ביתי", בקרב ביתי בתומי אני מחמיר, אבל אצל אחרים לא (ועלהו לא יבול ח"ב עמ' סו. וכן מוזכר בשו"ת פאת שדך א, סו בשם הג"ר זוננפלד).

ופעם בא אל הג"ר יהושע נויבירט, מח"ס שמירת שבת כהלכתה, ושאלו על אדם המקפיד דווקא על כשרות מסוימת, ומשום כך נמנע מלאכול אצל בעלי הבתים כאשר מתארח בביתם, למרות שבעל הבית היה מקל ואוכל. הג"ר נויבירט ענה לו שהוא רגיל לומר על דברים אלו "לא תאכלו על הדם" - אם בעה"ב דמו יסמוק מבושה בכך שאתה לא אוכל אצלו, אזי תאכל אצלו ואל תתביישו. ואכן הנהגת הג"ר נויבירט בעניין זה דומה להנהגת רבו הגרש"ז אוירבך הנ"ל (שו"ת מבשן אשיב לרב יהושע שלמה ון דייק, רב של רמת מגשימים ברמת הגולן, ס' סח אות יד).

ושמענו על רב אחד בצפון אפריקה שערך איזו סעודה בביתו, בר מצווה או משהו בסגנון, וכיבד את אחד האורחים שגם היה רב, בזימון לברכת המזון. אמר לו הרב: "תודה, אך לא אכלתי כי אני לא אוכל מן ההכשר הזה". כששמע זאת הרב בעל הסעודה - נעל את הדלת עם המפתח, עמד על יד האורח עם כיסא ואמר: "אתה אוכל מיד. אם לא, אני שובר את הכיסא הזה על הראש שלך".

כל הכבוד! מה זאת אומרת, אתה מוזמן אצל אנשים ואתה אומר שמה שהם אוכלים זה לא כשר?! אם אדם לא רוצה לאכול אפשר להגיד שיש לו כאב בטן או שהוא לא אוהב את הדבר הזה, שזה לא טעים לו. הרי אדם לא חייב לאכול הכול. ובס' לב אליהו (ח"א עמ' 18 ב"מתולדותיו"), מסופר על הג"ר אליהו לאפיאן, שכשנזדמן לו שביקשוהו לאכול ולא רצה לבייש את המזמין, היה אומר הרופא אסר לי... וכמה פעמים הסביר בחיוך לתלמידיו: הנה תבינו שלא אמרתי שקר ח"ו כי הרמב"ם הרי היה רופא! וכן הג"ר אברהם גנחובסקי, ראש ישיבת טשעבין בירושלים, אמר בשיעור על מסכת דרך ארץ שכאשר אדם נמצא במקום שסומכים על הכשר מסוים שהוא אינו סומך עליו ומגיש לו בעל הבית איזה דבר מאכל, יכול לכתחילה לומר שהדוקטור (הרופא) אינו מרשה לו לאכול דבר זה. וביאר שאין שום שקר בדבר, כיון דמי הם היו הדוקטורים הגדולים שבעולם? הרמב"ם והרמב"ן!

והם הרי ודאי לא מאשרים לו לאכול מאכל שאינו נקי מכל חשש של פקפוק בהלכה (אגן הסהר עמ' 270).

אבל אדם מוזמן אצל אנשים והוא אומר להם שזה לא מספיק כשר?!

יג. עדיף חומרה בין אדם לחברו

עדיף להחמיר במצוות בין אדם לחברו מאשר במצוות בין אדם לד' או בין אדם לחברו, שהרי ד' מעדיף יותר מצוות בין אדם לחברו. רא"ש ריש פאה. כי בין אדם לחברו גם כולל בין אדם לד'. יש מצוות עם מזל ויש מצוות בלי מזל... לכשרות ושבט - יש מזל, מחמירים ומחמירים בהם בלי סוף. שמירת הלשון, יושר בענייני ממון אין להם מזל, כדברי הרמח"ל (מסילת ישרים י"א).

מסופר על ר' אריה לוי שנסנס לחנות לקנות אתרוג. הציץ ר' אריה בתיבות העץ, שלח ידו אל רפידת צמר הפשתן, שלף אתרוג, שאל מחירו, שילם את אשר השית עליו המוכר ויצא לעיניהם הנדהמות של הנוכחים. שאלו אחד הנוכחים, האם לא נשתכחה ממנו ההלכה שחייב אדם להדר באתרוגו (סוכה לא א)? השיב ר' אריה: "שתי מצוות צריכות הידור. אתרוג, שנאמר בו: 'פרי עץ הדר', וכיבוד זקנים, שנאמר בו: 'מפני שיבה תקום והדרת פני זקן'. ואתה, צא לרחובה של עיר וראה כמה מקפידים אחינו בני ישראל במצווה הראשונה וכמה ליבם גס והם דשים בעקבם את המצווה השנייה. ואתה, ילדי היקר, אמור בעצמך, מה ראוי, לדעתך, להדר בו יותר..." (צדיק יסוד עולם 115-116). והג"ר משה פיינשטיין היה אופה את מצות המצווה שלו במאפיה אחת שנים רבות. שנה אחת נפתחה מאפיה חדשה עם יותר הידורים, והגרמ"פ אמר שמעתה יאפה מצותיו במאפיה החדשה, אך כשהגיע הדבר לידי מעשה חזר וניחם על דבריו אלו, והסביר: אם הוא יעבור ויאפה במאפיה השניה - הכל יעשו כמותו ויעזבו גם הם את המאפיה הישנה, וכך תהרס פרנסתו של הראשון. נשאר הגרמ"פ לאפות מצותיו במאפיה הראשונה, אף שהיתה פחות מהודרת, כדי שלא לאבד מקור פרנסתו של יהודי (מגד גבעות עולם סה-סו. ועיין עוד בתורה תמימה - שמות טו ב אות יב בסוף).

יד. רב מכשיר ומחמיר

מותר לרב להכשיר דבר לכולם ולהחמיר על עצמו, הרי הוא מוודא שהמזון כשר, אבל שוקל להחמיר.

כתוב בפרקי אבות (א, טו): "שמאי אומר: עשה תורתך קבע". ופירש ברע"ב: "ומצאתי כתוב, עשה תורתך קבע, שלא תחמיר לעצמך ותקל לאחרים, או תחמיר לאחרים ותקל לעצמך, אלא תהא תורתך קבע לך כמו לאחרים, וכן הוא אומר

בעזרא (ז, י) כי עזרא הכין לבבו לדרוש את תורת ד' ולעשות וללמד לבני ישראל, כמו שהכין לבו לעשות כך היה מלמד לבני ישראל". ועיין מש"כ הפוס' יו"ט ע"ז: "כתב הרע"ב שלא תחמיר וכו' וזה דלא כדעת בית אביו של רבן גמליאל שהוא מבית הלל שהרי היו מחמירין וכו' כדתנן בפ"ב דביצה ובמשנה י' פ"ג דעדות".

וכתב הג"ר שרגא פייוויש שנעעבאלג, רב ביהמ"ד דחסידי ויזניץ לונדון ומח"ס שו"ת שרגא המאיר: והנה באמת מצינו כמה פעמים בש"ס שהיו מחמירים לעצמם אף שהיו מקילים לאחרים, ואציין איזה מקומות: א. במסכת ברכות (כב), א) שרבי יהודה אמר אע"פ שמקל אני על אחרים מחמיר אני על עצמי. ב. במסכת עירובין (כא, ב) שרבי עקיבא היה בבית האסורים והיה מחמיר על עצמו בענין נט"י, וכתבו התוס' (ד"ה מוטב) וז"ל: "אע"ג דבפ' קמא (ז, א) אמר ארבעה דברים פטורין במחנה רחיצת ידיים וכל שכן במקום סכנה, מחמיר על עצמו היה". ג. שם (מא, ב) במשנה רבי יהושע ור"ע הפליגה ספינתן בים ולא זזו מד"א שרצו להחמיר על עצמן. ד. במסכת פסחים (ל, ב) א"ל רבינא לרב אשי הני סכיני בפסחא היכי עבדינן להו, א"ל לדידי חדתא קא עבדינן, א"ל תינח מר דאפשר ליה דלא אפשר ליה נאי וכו' ע"כ, הרי שרב אשי היה מחמיר על עצמו, וגם רבינא מודה לו שבמקום שאפשר יכול להחמיר, ואולי י"ל שמשם אין ראיה כי י"ל שהיה מחמיר גם לאחרים שהיו עשירים והיה אפשר להם לעשות חדשים ודו"ק. ה. המסכת ב"מ (עד, ב) במשנה שהיה רבן גמליאל מלווה את אריסיו חטין בחטין לזרע ביוקר והוזלו או בזול והוקרו נוטל מהן כשער הזול ולא מפני שהלכה כן אלא שרצה להחמיר על עצמו. ו. המסכת מנחות (מא, א) שאני חסידים דמחמרי אנפשיהו. ועיין עוד ברוקח (הלכות חסידות ד"ה קדש עצמן) וז"ל: "קדש עצמך במותר לך ובכל דבר וטוב לך, כמו בפרק אלו טריפות (דף מד) איזהו חכם הרואה טריפה לעצמו ובמסכת יו"ט ברבן גמליאל שמחמיר לעצמו למקיל לאחרים, ואמרינן בכל דוכתי אדם חשוב שאני וכו'", עכ"ד הרוקח, הרי שדבר זה מותר לכתחילה, ואדרבה כן הוא מדת חסידות שיחמיר על עצמו אעפ"י שמקל לאחרים, ועי' בשו"ת יד אליה (סי' נה), שוב ראיתי בגליוני הש"ס על מסכת ברכות (כב, א) שציין לכמה מקומות בש"ס, והפלא שכל רז לא אניס ליה, ולא העיר מדברי הרע"ב הנ"ל וצ"ע (שרגא המאיר מועדים דרשות עמ' קנח).

ולדוגמה, בבריסק היה עירוב והקהל כולו טלטלו בשבת, אך רב העיר הגר"ח סולוביצ'יק והמורה הוראה של העיר הג"ר שמחה זעליג החמירו לא לטלטל (שו"ת משנה הלכות טו קל). וכשביקר הגר"ד סולוביצ'יק בבריסק בהיותו ילד הלך בע"ש עם הדיין ר' שמחה זעליג לבדוק את העירוב (נפש הרב עמ' קע).

ובשו"ת מבשן אשיב (סי' סח), הרב יהושע שלמה ון דייק, רב של רמת מגשימים ברמת הגולן, מביא עובדות והנהגות ממו"ר הרה"ג יהושע נויבירט, מח"ס שמירת

שבת כהלכתה. באות ח', הוא כותב: "למרות שהיה הרב מקל לאחרים, לעצמו ולמשפחתו היה מחמיר. הרב התיר להשתמש בחשמל המיוצר ע"י חברת החשמל בשבת, אך על עצמו החמיר והשתמש במצבר ביתי. הרב החמיר על עצמו בעניין פתיחת מקרר בשבת. מעולם לא אכלו בביתו גלידה בשבת, מפני שהוא לא היה פותח את דלת הפריזר בשבת. הרב היה בודק בעצמו את כשרות העירוב בשכונת בית וגן ופיקח על כך, ואעפ"כ בעצמו נהג שלא לטלטל בשבת כלל".

אמנם אמר האדמו"ר מהרי"ד מבעלז שרבו שנותן הכשר על איזה דבר ואינו אוכל פעם אחת מהשגחתו אין לו כ"כ סייעתא דשמיא. ומנהגו של רבי שמואל סלאנט - רבה של ירושלים, שכאשר פסק על מאכל מסויים שהוא כשר היה אוכל מהמאכל הזה, להראות שגם הוא סומך על כשרות הדבר. וכן עשה הג"ר אליעזר דוד גרינוולד, בעל קרן לדוד ורב ור"י בסטמאר, שפעם א' הוציא בידו איזה דבר בשבת כדי להראות שהעירוב שהוא מכשיר הוא כשר וישר ומותר לכתחילה לישא משא בשוקים וברחובות, אע"ג שבדרך כלל לא הוציא (פירוש על פרקי אבות 'אז יאמרו' להג"ר יצחק אהרן גולדברג, דיין ור"י לחסידי פאפא, עמ' עג, עז, קיד). וכן רבי מנחם מנדל מוויטבסק כשהיה דר בטבירה החמיר לעצמו שלא לטלטל שם ע"י העירוב, אמנם נהג ששבת אחת בשנה היה מטלטל על סמך העירוב, להורות בזה כי ח"ו אינו מפקפק בהיתר חז"ל רק מחמיר על עצמו אולי אינו עשוי לכל הדעות, והשבת שטלטל היה דווקא בשבת שובה (שם. הג"ר חנוך דוב פדווא, אב"ד לונדון ומח"ס שו"ת חשב האפוד. הליכות חנוך עמ' סב).

חומרות חדשות והוצאת לעז על הראשונים

הרב רפאל שנוור

מעלה גדולה היא שאדם יקבל על עצמו חומרות, שהרי גולת הכותרת של מידת החסידות היא 'קדש עצמך במותר לך' (מסילת ישירים פי"ג) וכל שכן אם מחמיר בנושא שיש בו שיקולים הלכתיים לנהוג בו לחומרא. מצד שני, קיים שיקול כבד משקל להמנע מחומרות והוא השיקול שחומרא עלולה להוציא לעז על הראשונים שלא נהגו אותה - כך מבואר בכמה מקומות בחז"ל (כמובא לקמן). א"כ יש לברר מתי השיקול של חשש הוצאת לעז על הראשונים הוא מוצדק כדי להמנע מלנהוג חומרא ומתי הוא איננו מוצדק.

הגמ' במסכת חולין (ו:ז.) אומרת שהעיר בית שאן היתה מוחזקת כחלק מארץ ישראל לענין מצוות התלויות בארץ, עד שיום אחד שמע רבי עדות על רבי מאיר ממנה עולה שלדידו היא מחוץ לגבולות הארץ, ועל פי עדות זו הורה רבי שבית שאן דינה כחו"ל לענין מצוות התלויות בארץ.

ומספרת הגמ' שמשפחתו של רבי תמהו עליו: 'חברו עליו אחיו ובית אביו, אמרו לו: מקום שאבותיך ואבות אבותיך נהגו בו איסור, אתה תנהוג בו היתר?

דרש להן מקרא זה (מ"ב יח, ד - על חזקיהו המלך: 'הוא הסיר את הבמות ושבב את המצבות וקרת את האשפה -) וכתת נחש הנחשת אשר עשה משה כי עד הימים ההמה היו בני ישראל מקטרים לו ויקרא לו נחשתן - אפשר בא אסא ולא ביערו, בא יהושפט ולא ביערו? והלא כל עבודה זרה שבעולם אסא ויהושפט ביערום?! אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו, אף אני מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו'.

ותשובתו של רבי 'מקום הניחו לי אבותי להתגדר בו' דורשת ביאור - כי ממה נפשך אם אבותיו עשו זאת בכוונה זו תימה גדולה - היתכן שיניחו בכוונה עבודה זרה שתטעה את ישראל אחרי שביערו את כל יתר העבודה זרה בארץ ישראל? ואם לא עשו זאת בכוונה, עדיין קשה כיצד מתישב הלשון 'מקום הניחו לי אבותי' דמשמע שהניחו בכוונה?

לעומת ראשונים אחרים שמסבירים שכל ההתנהלות של המלכים הראשונים היתה בהשגחה עליונה ולא במעשה מכוון, הרי שרש"י מסביר את הגמרא כפשוטה: 'מקום הניחו - כשיבאו בנינו אחרינו אם לא ימצאו מה לתקן במה יגדל שמם. להתגדר - להתגדל' - משמע שאסא ויהושפט עשו זאת בכוונה וכפי שהלשון 'מקום הניחו לי אבותי' מורה, והענין שהם רצו להשיג הוא שיתגדל שמם של בניהם.

אם כן, מקשה הפרי מגדים (בראש יוסף שם בחולין) - כיצד יתכן שאותם מלכים צדיקים יניחו מכשלה לרבים כמו נחש הנחושת רק בשביל הערך של הגדלת שמם של בניהם? וכי לא פשוט שהערך של למנוע תקלה לרבים גובר על כל ערך אחר? ותחילה יש להבין מה כוונת רש"י כשאמר 'במה יגדל שמם' - איזה ערך יש בהגדלת השם של המלך?

ומבאר מרן הרב (בזבחי ראייה עה"מ) שהכוונה ליסוד שלמדנו מהפסוק בפרשת משפטים (שמות כד, ט) 'וַיַּעַל מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן נָדַב וְאַבְיָהוּא וְשִׁבְעִים מְזֻקְנֵי יִשְׂרָאֵל' ודורשת הגמרא בראש השנה (כה.): 'ולמה לא נתפרשו שמותן של זקנים - אלא ללמד שכל שלשה ושלשה שעמדו בית דין על ישראל הרי הוא כבית דינו של משה'.

ומסביר המהרש"א שהיה ראוי לכבד את כל השבעים זקנים ולפרש את שמותם כיון שהיו נביאים לעולם. ובהמשך מרחיבה הגמרא בביאור התשובה שהתורה בכוונה לא פרסמה את שמות כל השבעים זקנים כדי שלא יערער אדם על בית הדין שדן אותו ויטען: 'וכי פלוני הדיין גדול כמשה ואהרן? פלוני כנדב ואביהוא? פלוני כאלדד ומידד?', לכן לימדה אותנו התורה כאן: 'ללמדך שאפילו קל שבקלין ונתמנה פרנס על הצבור - הרי הוא כאביר שבאבירים, ואומר (דברים יז, ט) וּבָאתָ אֶל הַכֹּהֲנִים הַלְוִיִּם וְאֶל הַשֹּׁפֵט אֲשֶׁר יִהְיֶה בְיָמֶיךָ הֵהָם. וכי תעלה על דעתך שאדם הולך אצל הדיין שלא היה בימיו? הא אין לך לילך אלא אצל שופט שבימיו, ואומר (קהלת ז, י) אֶל תֵּאמַר מָה הָיָה שֶׁהַיָּמִים הָרִאשֹׁנִים הָיוּ טוֹבִים מֵאֵלֶּה'.

1 בתוס' (ז. ד"ה אלא) ביארו שבאמת אסא ויהושפט לא עשו זאת בכוונה אלא משמים גרמו להם לטעות.
2 וראיתו מהכתוב בפרשת בהעלותך (יא, כה): 'וַיִּרְדֵּה ה' בַּעֲנַן וַיִּדְבֹר אֵלָיו וַיֹּאצֵּל מִן הָרִיחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים וַיְהִי כְּנוֹחַ עֲלֵיהֶם הָרִיחַ וַיִּתְנַבְּאוּ וְלֹא יָסְפוּ וַתִּרְגַּם אוֹנְקְלוֹס: '...והות כד שרת עליהון רוח נבואה ומתנבן ולא פסקין'.

ומסכם מרן הרב כן: 'הרי זה כלל גדול לחיזוק התורה, שיהיה בעיני הדור, בית דין שבימיו חביב ונכבד, ע"כ מסבב השי"ת שיחדש בית דין אחרון [את] הנעלם מבית דין ראשון כדי להורות שגם בית דין אחרון כחו יפה להורות ולדון כהלכה', וא"כ ערך זה מספיק חשוב כדי שבגללו לא יתקנו הראשונים את הכל וישאירו נושאים לפתחם של הבאים אחריהם. ואולם עדיין קשה מאד קושיית הפרי מגדים שסוף סוף לא יעלה על הדעת להותיר עבודה זרה גם למען כלל גדול זה שהרי עבודה זרה היא מהחמורות שבעבירות ועוד שכאן היתה מכשלה לרבים?

אלא מוכרחים לומר שיפרש רש"י כמו שמפרש הרד"ק שבאמת בימי אסא ויהושפט עדיין לא הפכו את הנחש לעבודה זרה, וכך כותב הרד"ק (מ"ב יח, ד): 'פ'י עד הַיָּמִים הַהֵמָּה הָיוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מְקַטְרִים לוֹ - מעט שהרעו מלכי יהודה וטעו ישראל אחר ע"ג עד הימי' ההמה שמלך חזקיהו היו בני ישראל מקטרי' לו כיון שמצאו כתוב (במדבר כא, ח) וַרְאָה אֶתֹּוּ וְחָי הָיוּ חוֹשְׁבִים כִּי טוֹב הוּא לְהִיּוֹת אֲמַצְעִי ולעבוד אותו, והיה מונח מימות משה זה הנחש לזכרון הנס כמו צנצנת המן, וְאַסָּא ויהושפט שלא בערוהו כאשר בערו שאר הע"ג מפני שלא מצאו כשמלכו שהיו עובדין ומקטרים לזה הנחש והיו מניחים אותו לזכרון הנס, וחזקיהו ראה לבער אותו כשביער הע"ג כי בימי אביו היו עובדים לו כמו לע"ג אף על פי שהטובים היו זוכרים בו הנס אמר טוב לבער אותו וישכח הנס מלהניחו ויטעו בני ישראל היום או מחר אחריו, ורבותינו ז"ל אמרו אפשר בא אסא ולא בערו בא יהושפט ולא בערו והלא כל עבודת גלולים שבארץ יהודה אסא ויהושפט ביערום אלא מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו'.

אלא שאם כך נשאלת השאלה מה מתכוון רבי במה שאמר 'מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו' הרי באמת אסא ויהושפט לא הניחו שום דבר לחזקיהו כי בימיהם לא היתה סיבה להכרית את הנחש?

והנה כך מסביר מרן הרב שם בזבחי ראייה את הדו שיח בין רבי לאחיו ואת ההוכחה מאסא ויהושפט: הטענה של אחיו של רבי היתה שמה שהרבי התיר את בית שאן לא היה בסדר משום שאפילו חומרא כנגד מנהג ראשונים אסורה כי היא מוציאה לעז על הראשונים, וא"כ קל וחומר שגם הפוך אסור - שאם הראשונים התירו אסור לאחרונים לאסור כי אז ודאי שזו הוצאת לעז על הראשונים שכביכול הקילו ללא הצדקה.

ותשובת רבי היתה שאין סיבה לחשוש להוצאת לעז על הראשונים משום שברגע שניתן לתלות שעשו זאת מסיבה מוצדקת כמו שם אצל המלכים ונחש הנחושת

שהניחו אותו כדי להגדיל שם לאחרונים, שוב אין חשש להוצאת לעז. ומגדיר הרב שההחלטה הזו של אסא ויהושפט היתה 'לא לפי האמת' כלומר שבאמת היה ראוי שג"כ יבערו את נחש הנחושת ואעפ"כ אין חשש להוצאת לעז עליהם ברגע שיש סיבה כלשהי לתלות בה את הסיבה שלא עשו זאת.

א"כ למדנו מדברי הרב יסוד - שבשביל למנוע לעז על הראשונים אין צורך להמנע מחומרות או מקולות שלא נהגו קדמונים. כל שיש סיבה כלשהי שניתן לתלות בה מדוע הקדמונים פסקו אחרת - די בזה כדי שלא להוציא עליהם לעז. והדבר דורש עיון מדוע ניתן לדחות את החשש החמור להוצאת לעז על הראשונים בקלות כ"כ של תליה לא לפי האמת?

ניתן להסיק לאור דברי הרב הללו שלמרות פירוש הרד"ק שבימי אסא ויהושפט הנחש לא שימש לעבודה זרה ממש, מ"מ במסגרת התיקון הכללי שהם עשו כנגד כל העבודה זרה היה ראוי שינקטו צעדים גם כלפי אותו נחש שהרי בעשיית גדרות עסקינן ('מקום להתגדר בו') והיה צפוי שאחרי שמחריבים את כל הפסלים והאשרות, שעובדי העבודה זרה לא יוותרו על תאוותיהם ויחפשו חפצים אחרים לעבוד אותם ונחש הנחושת הוא חפץ אידיאלי. ולכן בזה לא נהגו אסא ויהושפט לפי האמת והיה ראוי שיבערו גם את הנחש, וזה התיקון שחזקיהו המלך עשה, ומה שיש לחשוש שמוציא לעז עליהם בכך שהם לא ביערו אותו והוא כן - די בהנחה שהם עשו זאת בכוונה כדי לגדל את שמם של האחרונים כדי שלא נחשוש להוצאת לעז על הראשונים.

ונמצא שהשיקול לא להוציא לעז על הראשונים איננו שיקול כ"כ כבד שבגללו אסור להחמיר, אלא הוא בעל משקל מסויים שניתן לפתור אותו בקל כגון ע"י תליה בסיבה הגיונית.

הגט של בר הדיא

הנהה במסכת גיטין (ה:): מסופר על יהודי בשם בר הדיא שרצה להביא גט בפני בית דין וההלכה היא שצריך להעיד בפניהם שהגט נכתב ונחתם בפניו, אך כשהגיע לפני רבי אחי שהיה ממונה על הגיטין הוא הורה לו: צריך אתה לעמוד על כל אות ואות - כלומר הוא הטיל עליו חומרא חדשה שהוא חייב לדקדק על כל אות בגט ובלעדיה הגט ייפסל. לאחר מכן הלך בר הדיא לרבי אמי ורבי אסי והם הורו לו לא לעשות כן ואפילו לא כחומרא בעלמא משום ש'נמצא אתה מוציא לעז על גיטין הראשונים' - כלומר יוציאו לעז שכל הגיטין שנעשו עד כה ולא נהגו בחומרא הזו פסולים הם וכל הצאצאים שנולדו אחריהם ממזרים.

והתקשו האחרונים והרי יש עוד הרבה חומרות בהלכות גיטין שאנו נוהגים ושלא נהגו לפני כן ומדוע אין חוששים גם בהן להוצאת לעז על הראשונים? ותירך התרומת הדשן (ח"א סי' רלב) שיש שני מקרים בהם חוששים להוצאת לעז על הראשונים:

א. אם הוא דבר פשוט ביותר להתיר ובא אחר להחמיר משום זהירות יתירה - אומרים לו לא לעשות זאת משום חשש הוצאת לעז על הראשונים. אבל אם יש צדדים וחששות עד שראוי להחמיר כדי לצאת מכל ספק - בזה ודאי שמוותר להחמיר כדי שהגיטין בהווה יהיו תקינים ואין לחשוש להוצאת לעז על הגיטין של הראשונים. ב. אם משמעות החומרא היא שכל הגיטין הראשונים שלא נהגו בהם אותה הם פסולים אז אסור להחמיר, אך אם החומרא רק באה להוסיף זהירות מבלי לטעון שמי שלא נוהג אותן הגט שלו פסול - בזה אין חשש להחמיר וגם זאת בכפוף לסעיף הקודם - שלחומרא תהיה הצדקה דינית ולא סתם זהירות יתירה.

הצד השווה לשני העקרונות הוא שכבודם של הראשונים יקר מאד ואין להוציא לעז עליהם אלא כאשר הדבר מוצדק, וגם כאשר הדבר מוצדק אין זה אומר שכבודם של הראשונים לא ייפגע, אלא הסברא היא שעד שאתה חושש לכבודם של הראשונים תחשוש לכבוד של עצמנו שהגיטין שלנו לא יהיו פסולים (כך מבאר בשו"ת מנחת יצחק ה,פב).

לפ"ז לכאורה קשה התירוץ של מרן הרב, שהרי לפי תרומת הדשן בכל מקרה של חומרא יש פגיעה בכבודם של הראשונים שהקילו, ולכן רק לפעמים התירו להחמיר, אך לפ"ז במצב הפוך - שהאחרונים באים להקל לעומת הראשונים שהחמירו - איזה היתר יש להם לשנות ולא לחשוש לכבודם של הראשונים? ואם כך איזה היתר היה לרבי להקל נגד דעת קודמיו?

והאמת היא שקושיא זו קשה על הרב גם בסוגיה עצמה - שלכאורה כל הסיוע שמביא רבי מהמלכים אינו מועיל לנידון שלו כי הבדל גדול יש בין המקרים: בנידון של המלכים - הראשונים הקילו והאחרונים החמירו, משא"כ בנידון של רבי הראשונים החמירו והאחרונים הקילו, ובשלמא כשהאחרונים באים להחמיר על הראשונים יש הצדקה לפעמים לשנות ממה שהורו וכפי שביאר התרומת הדשן, אך אם האחרונים באים להקל - אין לכך הצדקה הלכתית והבעיה של הוצאת לעז על הראשונים נותרה במקומה ללא שום מענה?

אלא מוכרחים לומר שהיא הנותנת - והראיה שמביא רבי מהמלכים אינה סתם שמותר לשנות מהראשונים, אלא הראיה היא מהיסוד של 'מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו' - כלומר אמנם בכל שינוי מהראשונים יש משום חשש הוצאת לעז,

אך כאשר הראשונים בעצמם הם אלו שסללו את הדרך - בזה לא רק שאין לחשוש לכבודם, אלא אדרבה רצונם הוא הוא כבודם ולשם כך בזמנו הם לא גזרו על הכל. כחה של סברא זו לא רק לדחות את השיקול של הוצאת לעז על הראשונים אלא לבטל אותו כליל, כי ברגע שאומרים אותה שוב לא קיימת כלל פגיעה בכבודם. ומכיון שכך, מחדש הרב מסברא ישרה שאין צורך בידיעה ודאית שהראשונים כך סברו, אלא כל שניתן לתלות שזו היתה כוונתם גם זה מספיק כדי להקל אחריהם כי כיוון שיסוד סברא זו הוא לסלק כליל ולא רק לדחות את הוצאת הלעז על הראשונים, גם תליה בה מספיקה כי סוף סוף העולם ידונו את הראשונים לכך זכות ואף אחד לא יוציא עליהם לעז. ומכיון שכך מותר לא רק להחמיר על גבי הראשונים אלא אף להקל כנגדם וכפי שעשה רבי.